

התפתחות הכספים והאשראי, ינואר עד מאי 1959

בחודשים ינואר עד מאי 1959 חלה עלייה בנכסים הכספיים שבידי הציבור, שנבעה ממגמות מנוגדות: מצד אחד חלה עלייה ביתרות מטבע חוץ שבידי מערכת הבנקאות, גדל האשראי שניתן לציבור על-ידי מערכת הבנקאות, והורחבו ההשקעות של מערכת הבנקאות בניירות ערך לא-ממשלתיים, ומאידך חל צמצום באשראי שניתן לממשלה ממערכת הבנקאות. כתוצאה מכך עלה הסכום נטו של הנכסים שבידי הציבור ב-107 מיליון ל"י.

לוח 1

הגידול של הנכסים הכספיים שבידי הציבור לפי המקור והסוג,
ינואר עד מאי 1959, 1958
(מיליוני ל"י)

ינואר—מאי		
1959	1958	
ה מק ו ר		
82.8	71.0	יתרות מטבע חוץ
19.2	7.4	אשראי לציבור
-13.5	22.9	אשראי לממשלה
		השקעות של מוסדות בנקאיים
15.9	6.3	בניירות ערך לא ממשלתיים
2.5	-4.1	יתרות במעבר
106.9	103.5	סך כל המקורות
ה ס ו ג		
16.8	15.1	מזומנים בידי הציבור
52.9	54.9	פקדונות עובר ושב
32.7	26.8	פקדונות בלתי גוילים
4.3	6.7	גורמים אחרים
*106.7	103.5	סך כל הסוגים

* ההפרש נובע מעיגול המספרים.

בלוח 1 מובא פירוט הגורמים שפעלו להגדלת הנכסים הכספיים שבידי הציבור או להקטנתם, בחמשת החודשים הראשונים של 1959 בהשוואה לתקופה המקבילה אשתקד. נראה שחלו שינויים קלים בלבד בהרכב הנכסים הכספיים, אולם במקורות הגידול חלו שינויים גדולים.

1. הנכסים הכספיים שבידי הציבור

(א) אמצעי התשלום

אמצעי התשלום, המהווים חלק ניכר מהנכסים הכספיים שבידי הציבור, עלו בחמשת החודשים הראשונים של 1959 ב-69 מיליון ל"י או 10.6 אחוזים, בהשוואה ל-70 מיליון ל"י או 12.1 אחוזים בתקופה המקבילה אשתקד. מסתמן איפוא שהאטת העלייה של אמצעי התשלום, אשר החלה בשנת 1958, נמשכה גם בשנת 1959.

הגידול בפקדונות עובר ושב עלה על גידול המזומנים שבידי הציבור — גידול של 12.9 אחוזים בהשוואה ל-10.7 אחוזים, וכתוצאה מכך ירד בהדרגה אחוז המזומנים בסך אמצעי התשלום, והגיע בסוף מאי 1959 ל-36.8 אחוזים. מגמת ההרחבה היחסית של פקדונות עובר ושב נמשכת כבר מזמן ונראה שהיא נובעת, גם מהרחבת השירותים הבנקאיים וגם מהסתגלות הציבור להשתמש בשירותים אלה.

לוח 2

אמצעי התשלום, דצמבר 1958 עד מאי 1959

(מיליוני ל"י)

(סוף כל חודש)

החודש	מזומנים בידי הציבור	פקדונות עובר ושב	סך כל אמצעי התשלום	העלייה מסוף החודש הקודם מיליוני ל"י	אחוזים
1958 דצמבר	251.4	408.5	659.9	—	—
1959 ינואר	255.3	418.2	673.5	13.6	2.1
פברואר	262.6	427.3	689.9	16.4	2.4
מארס	260.1	433.8	693.9	4.0	0.6
אפריל	269.4	448.9	718.3	24.4	3.5
מאי	268.2	461.4	729.6	11.3	1.6

(ב) נכסים כספיים אחרים

הנכסים הכספיים האחרים שבידי הציבור גדלו ב-37.0 מיליון ל"י. עיקר הנכסים הכספיים האחרים שבידי הציבור — פקדונות בתוכניות חיסכון, פקדונות לתקופה שאינה עולה על 6 חודשים ופקדונות אחרים בעלי נזילות מועטה — גדלו ב-32.7 מיליון ל"י או ב-8.6 אחוזים.

בפקדונות אלה קיימות שתי דרגות נזילות: האחת, פקדונות שהופקדו בתוכניות חיסכון (התקופה המינימאלית היא לחודש אחד) ופקדונות לזמן קצוב שאינו עולה על תקופה של 6 חודשים; והשנייה, פקדונות בעלי נזילות יותר נמוכה המופקדים לתקופות יותר ארוכות; פקדונות אלה הם בחלקם במטבע חוץ, ומקורם בפיצויים מגרמניה. מבחינת הלחץ האינפלציוני ניכרת מגמה חיובית, כי הפקדונות בעלי הנזילות היותר נמוכה עלו יותר מאשר אמצעי התשלום — 11.7 אחוזים לעומת 10.6 אחוזים.

לוח 3

פקדונות הציבור שנוזלותם מועטה, דצמבר 1958 עד מאי 1959

(מיליוני ל"י)

העלייה מסוף החודש הקודם		סך כל הפקדונות	פקדונות בלתי נזילים		תוכניות חיסכון ופקדונות לתקופה שאינה עולה על 6 חודשים	החודש
ל"י	אחוזים		במטבע חוץ	במטבע ישראלי		
—	—	280.0	74.6	140.9	64.5	1958 דצמבר
1.5	4.1	284.1	74.1	140.3	69.7	1959 ינואר
0.7	1.9	286.0	74.4	143.9	67.7	פברואר
3.6	10.2	296.2	79.8	148.5	67.9	מרס
2.4	7.2	303.4	81.6	152.5	69.3	אפריל
3.1	9.3	312.7	85.0	156.7	71.0	מאי
העלייה מדצמבר 1958 למאי 1959						
	32.7	32.7	10.4	15.8	6.5	מיליוני ל"י
11.7		11.7	13.9	11.2	10.1	אחוזים

2. מקורות השינוי בנכסים הכספיים

(א) צבירת יתרות מטבע חוץ

יתרות מטבע חוץ במערכת הבנקאות עלו בתקופה הנסקרת ב-82.8 מיליון ל"י, לעומת עלייה של 71.0 מיליון ל"י בתקופה המקבילה אשתקד. בחודשי השנה הראשונים קיימת בדרך כלל עלייה ביתרות מטבע חוץ, כי בהם מרוכז עיקר ההכנסות מיצוא (במיוחד מיצוא ההדרים). אולם בשנים האחרונות הולך וגובר שיעור העלייה ביתרות מטבע חוץ בתקופה זו (פרט לשנת 1957, לאחר מבצע סיני), ומוקדם עדיין לקבוע אם קרה דבר בלתי רגיל השנה או המשך המגמה.

לוח 4

יתרות נמו של מטבע חוץ במערכת הבנקאות,
דצמבר 1958 עד מאי 1959

(מיליוני ל"י)

(סוף כל חודש)				
החודש	בנק ישראל	מוסדות בנקאיים	סך הכל	העלייה מסוף החודש הקודם
1958 דצמבר	162.1	17.3	179.4	—
1959 ינואר	165.5	22.2	187.7	8.3
פברואר	178.3	26.0	204.3	16.6
מארס	190.1	30.6	220.7	16.4
אפריל	221.9	33.9	255.8	35.1
מאי	223.6	38.6	262.2	6.4

(ב) האשראי לציבור

יתרת האשראי לציבור מאמצעי המוסדות הבנקאיים גדלה בתקופה הנסקרת ב-19.2 מיליון ל"י, לעומת העלייה של 7.4 מיליון ל"י בתקופה המקבילה אשתקד. הגידול נובע מצמצום האשראי לציבור מאמצעי בנק ישראל מצד אחד, ומקצב יותר מהיר של הגדלת האשראי מאמצעי המוסדות

לוח 5

שטרות שנוכו בבנק ישראל במטבע ישראלי ובמטבע חוץ,
דצמבר 1958 עד מאי 1959

(מיליוני ל"י)

(סוף כל חודש)			
החודש	שטרות שנוכו במטבע ישראלי	שטרות שנוכו במטבע חוץ	סך כל השטרות שנוכו
1958 דצמבר	9.7	17.8	27.6
1959 ינואר	8.8	18.3	27.1
פברואר	7.4	17.7	25.1
מארס	5.1	18.8	23.9
אפריל	3.3	17.7	21.0
מאי	1.5	21.0	22.4

הבנקאיים מצד שני. צמצום האשראי על-ידי בנק ישראל נעשה באופן הדרגתי, והוא משקף את מדיניות בנק ישראל לצמצם ככל האפשר את נכיון-המשנה של שטרות במטבע ישראלי, ולאפשר למוסדות הבנקאיים לעשות את נכיון השטרות מאמצעיהם הנזילים.

לוח 6

אשראי לציבור באמצעות מערכת הבנקאות, דצמבר 1958 עד מאי 1959

(מיליוני ל"י)

(סוף כל חודש)

החודש	אשראי בנקאי			סך הכל (1)+(2)	מפקדונות הממשלה למתן הלוואות	סך כל האשראי לציבור (3)+(4)+(5)
	בנק ישראל	מוסדות בנקאיים	כנגד פקדונות הממשלה			
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
1958 דצמבר	27.6	395.6	223.2	64.9	199.2	687.3
1959 ינואר	27.1	414.8	442.0	67.6	205.9	715.5
פברואר	25.1	416.4	441.5	73.7	207.6	722.8
מארס	23.9	421.9	445.7	92.0	217.3	755.0
אפריל	21.0	417.8	438.8	89.5	219.3	747.6
מאי	22.4	420.0	442.4	83.2	220.0	745.6

העלייה הניכרת באשראי לציבור כנגד פקדונות הממשלה ומפקדונות הממשלה בחודשי פברואר ומארס, היא תופעה עונתית החוזרת כל שנה, ונובעת מסיום שנת התקציב של הממשלה. למעשה אין בפעולה זו משום הרחבת אשראי; המוסדות הבנקאיים מקבלים על עצמם לגבות חלק מחובות החייבים במס הכנסה ומכס, וההכנסה הופכת לאפקטיבית, רק כאשר הבנקים מעבירים לחשב הכללי את התשלומים שגבו.

(ג) האשראי לממשלה

השינוי באשראי שניתן לממשלה בחמשת החודשים הראשונים של 1959, גרם לצמצום עליית הנכסים הכספיים בידי הציבור.

בתקופה הנסקרת פחת האשראי הבנקאי לממשלה ב-13.5 מיליון ל"י, בעוד שבתקופה המקבילה אשתקד עלה ב-22.9 מיליון ל"י. חל איפוא מפנה, כי לא זו בלבד שנפסקה העלייה המתמדת של האשראי שניתן לממשלה, כמו בשנים הקודמות, אלא שהאשראי הבנקאי לממשלה נהפך לאחד הגורמים המצמצמים את עליית הנכסים הכספיים בידי הציבור.

חוב הממשלה למערכת הבנקאות, דצמבר 1958 עד מאי 1959

(מיליוני ל"י)

(סוף כל חודש)

סך כל חוב הממשלה	מוסדות בנקאיים			בנק ישראל			החודש		
	סך הכל	בניכוי: פקדונות (נטו)	אשראי לזמן ארוך וניירות ערך	סך הכל	בניכוי: חשבונות הון	אשראי לזמן ארוך וניירות ערך			
356.2	67.2	21.1	42.5	45.8	289.0	19.9	214.8	94.2	1958 דצמבר
342.6	61.0	18.5	40.6	38.9	281.6	19.2	214.4	86.4	1959 ינואר
350.0	63.0	17.8	42.8	38.0	287.9	18.5	214.5	91.9	פברואר
334.6	52.2	23.2	42.1	33.2	282.4	14.9	322.1	-24.8	מארס
340.9	51.4	21.9	42.9	30.4	289.6	20.9	322.1	-11.7	אפריל
342.7	43.5	26.5	44.0	26.0	299.2	21.6	322.1	- 1.3	מאי

מסוף שנת 1958 עד מארס 1959, כמעט ולא חל שינוי בחוב הממשלה לבנק ישראל, אך בסוף מאי עלה החוב ב-10 מיליון ל"י, עקב צמצום פקדונות הממשלה בבנק ישראל. הירידה הגדולה באשראי לממשלה במוסדות הבנקאיים, נגרמה בחלקה מצמצום האשראי השוטף נטו של הבנקים לממשלה, ובחלקה מעלייה קלה של פקדונות הממשלה למתן אשראי לציבור (נטו) — פקדונות אשר עלייתם מצמצמת את האשראי לממשלה. בלוח 7 בולטת ירידה גדולה בחוב השוטף של הממשלה בחודש מארס, ועלייה מקבילה בחוב לזמן ארוך. זוהי תוצאה של קונסולידאציה של חובות הממשלה לזמן קצר, על-ידי הפיכתם לאשראי לזמן ארוך. בחודש מארס נחתם הסכם בין נגיד בנק ישראל ושר האוצר, אשר אושר אחר כך על-ידי הכנסת, להפוך את האשראי לזמן קצר, בסכום כולל של 110 מיליון ל"י, לאשראי ל-30 שנה עם התחלת התשלומים כעבור 5 שנים, מבלי לשנות את שער הריבית (3 אחוזים). אין משמעות כלכלית להסדר זה, פרט להקלת העומס המידי להחזרת חובות ממשלתיים.

(ד) השקעה בניירות ערך לא-ממשלתיים

שוק ניירות הערך של הסקטור הבלתי ממשלתי התרחב בהדרגה, ובתקופה הנסקרת עלתה ההשקעה של המוסדות הבנקאיים ב-15.9 מיליון ל"י, לעומת עלייה של 6.3 מיליון ל"י בלבד בתקופה המקבילה בשנה הקודמת. עיקר העלייה — קרוב ל-10.0 מיליון ל"י — חל בחודש מאי, שבו רכשו המוסדות הבנקאיים ניירות ערך, בעיקר איגרות מלווה עלייה של הסוכנות היהודית ואיגרות חוב נוספות של חברת העובדים ("אגרות").

ניירות הערך שהמוסדות הבנקאיים רוכשים אינם לשם השקעות בלבד, כי בחלקם מיועדים למכירה לציבור ולמוסדות, והמוסדות הבנקאיים משמשים רק בעלים זמניים של ניירות הערך.

3. נזילות המוסדות הבנקאיים

סך הנכסים הנזילים של המוסדות הבנקאיים ירד, מסוף דצמבר 1958 לסוף ינואר 1959, באופן פתאומי וכתוצאה מכך ירד השיעור הממוצע של הנזילות בפועל של המוסדות הבנקאיים עד מתחת ל-38 אחוזים. מצב זה נמשך עד מארס כאשר העלייה בפקדונות, הגדילה גם את הנכסים הנזילים במידה מספקת והמוסדות הבנקאיים הגיעו מחדש עד מעל למינימום הדרוש.

לוח 8

הנזילות של המוסדות הבנקאיים, דצמבר 1958 עד מאי 1959

(מיליוני ל"י)

(סוף כל חודש)			
החודש	פקדונות חייבים בנזילות במטבע ישראלי	סך כל הנכסים הנזילים	שיעור הנזילות בפועל $\frac{(1)}{(2)} \times 100$
	(1)	(2)	(3)
1958 דצמבר	479.0	186.2	38.9
1959 ינואר	480.6	170.3	35.4
פברואר	488.4	174.0	35.6
מארס	493.5	178.4	36.1
אפריל	511.6	198.4	38.8
מאי	523.6	209.0	39.9

הירידה הפתאומית במשך חודש ינואר, נובעת מכך שבתחילת השנה ישנה הרחבה של אשראי לציבור בקצב מהיר המצמצמת את סך הנכסים הנזילים של המוסדות הבנקאיים, לאחר הקצב האיטי של מתן האשראי בחודשי סוף שנת הלוח לקראת סגירת המאזנים על אף האישורים למתן אשראי הניתנים על-ידי בנק ישראל.

יש גם לציין שהחל בינואר 1959 נכנסו לתוקף הוראות נפח נוספות להוראות הקודמות, הקובעות שכל מוסד בנקאי רשאי לתת אשראי ללא הכוונה בגבולות של 15 אחוזים, מתוך 42 אחוזים מעודף הנכסים הנזילים שנוצרו במוסד מאז 31 בינואר 1958. למעשה מאפשרות הוראות נוספות אלה להרחיב את האשראי ב-6.3 אחוזים מעודף הפקדונות, בכל תאריך שהוא, בהשוואה ל-31 בינואר 1958.